

Reizen langs de Sterrenweg

Arno Cuppen
Huberta Wiertsema

met ...

zilt

onze tochtgenoten:

☆ Adalbert ☆ Theo ☆ Adrie ☆ Martien ☆ Afke ☆ Agnes ☆ Cees ☆ Angela ☆ Anke ☆ Anne ☆ Jelle ☆ Anne ☆ Anne ☆ Marie
☆ Annie ☆ Arlette ☆ Annie ☆ Johan ☆ Annelies ☆ Ans ☆ Gerard ☆ Antoinette ☆ Astrid ☆ Ayolt ☆ Babs ☆ Barbara ☆ Bert
☆ Bets ☆ Ben ☆ Michaël ☆ Fons ☆ Blanca ☆ André ☆ Bas ☆ Bram ☆ Caty ☆ Charlotte ☆ Chris ☆ Christina ☆ Huib ☆
Clementine ☆ Cor ☆ Anja ☆ Danique ☆ Dennis ☆ Diny ☆ Dick ☆ Dirk ☆ Tilly ☆ Jij ☆ Dot ☆ Edith ☆ Ella ☆ Ellen ☆ Elly
☆ Marien ☆ Els ☆ Etty ☆ Eva ☆ Fer ☆ Ferdinand ☆ Frans ☆ Antoinette ☆ Frans ☆ Joke ☆ Fraters van Tilburg ☆ Fraters
van Maastricht ☆ Frida ☆ Albert ☆ Ruben ☆ Frits ☆ Frits ☆ Geesje ☆ Gabriël ☆ Geke ☆ Jaap ☆ Jan ☆ Oda ☆ Gepke ☆
José ☆ Ger ☆ Gerald ☆ Gerrie ☆ Fré ☆ Gilbert ☆ Gilda ☆ Regis ☆ Greetje ☆ Greet ☆ Martin ☆ Gijs ☆ Hanne ☆ Thijs ☆
Hanneke ☆ Hannie ☆ Hans ☆ Hans ☆ Addy ☆ Hans ☆ Hans ☆ Helly ☆ Paul ☆ Henk ☆ Jan ☆ Diny ☆ Henneh ☆ Hennie
☆ Anne ☆ Henri ☆ Herma ☆ Herman ☆ Riky ☆ Hermine ☆ Hilbrand ☆ Inge ☆ Ineke ☆ Ineke ☆ Irma
☆ Istvan ☆ Barbara ☆ Irene ☆ Jac ☆ Ria ☆ Jack ☆ Jan ☆ Ester ☆ Jan ☆ Erna ☆ Jasper ☆
Jan Willem ☆ Sonja ☆ Jan Bruin ☆ Tineke ☆ Janny ☆ Jean ☆ Jeanine ☆ Jenny ☆
Renatha ☆ Jo ☆ Johanna ☆ Johanna ☆ Joke ☆ Joke ☆ Jolanda ☆ Joost ☆
Jos ☆ José ☆ Josefine ☆ Joy ☆ Joxelu ☆ Jakline ☆ Jubbe ☆ Judi ☆ Judy
☆ Doug ☆ Jurracine ☆ Jij ☆ Karel ☆ Karen ☆ Karin ☆ Peter ☆ Jaap ☆ Karin
☆ Karline ☆ Katharina ☆ Katharina ☆ Russell ☆ Kees ☆ Truus ☆ Klaas ☆ Trees
☆ Koen ☆ Leny ☆ Wim ☆ Leo ☆ Henk ☆ Jaucke ☆ Christien ☆ Janny ☆ Lia ☆ Lies
☆ Liesbet ☆ Kyara ☆ Linda ☆ Linda ☆ Loes ☆ Aad ☆ Lous ☆ Lucrèse ☆ Daniël ☆ Lucy
☆ Kees ☆ Maaike ☆ Maarten ☆ Marcel ☆ Macair ☆ Machteld ☆ Machteld ☆ Madelon ☆ Marcel ☆
Tilly ☆ Maria ☆ Marijke ☆ Marileen ☆ Martin ☆ Martin ☆ MaryLynn ☆ Maurizio ☆ Christina ☆ Melinda ☆ Merel ☆ Judith
☆ Mieke ☆ Mien ☆ Minke ☆ Barth ☆ Mirjam ☆ Monika ☆ Monique ☆ Myrthe ☆ Pascal ☆ Nelie ☆ Hans ☆ Neil ☆ Nico ☆
Marja ☆ Nicolas ☆ Nicole ☆ Nittert ☆ Alie ☆ Nikki ☆ Nina ☆ Freek ☆ Nina ☆ Norbert ☆ Paul ☆ Willem ☆ Paul ☆ Paul
☆ Elly ☆ Pauline ☆ Ben ☆ Paulus ☆ Peter ☆ Peter ☆ Peter ☆ Petra ☆ Louis ☆ Pia ☆ Bert ☆ Pieter Bas ☆ Ellen ☆ Rein ☆
Annemieke ☆ Renan ☆ René ☆ René ☆ Ria ☆ Ton ☆ Tom ☆ Riek ☆ Ria ☆ Ricky ☆ Cees ☆ Rinse ☆ Rony ☆ Nelly ☆ Rosaly
☆ Margot ☆ Chaïm ☆ Ruth ☆ Sara ☆ Ruud ☆ Sander ☆ Sandy ☆ Alf ☆ Sanne ☆ Simon ☆ Irene ☆ Steven ☆ Suzanne
☆ Roos ☆ Sylvie ☆ Emily ☆ Tessa ☆ Theo ☆ Ton ☆ Tonny ☆ Trijnie ☆ Walter ☆ Wiegert ☆ Jacqueline ☆ Wiert ☆ Veerle
☆ Wiebren ☆ Jelly ☆ Willemijn ☆ Wobien ☆ Wouter ☆ Han ☆ Yvonne ☆ Wil ☆ Wim ☆ Herman ☆ Wim ☆ Jij ☆ Wim ☆

Hartelijk dank, zonder jullie hadden we deze reis niet kunnen maken.

Onze reis

Route

1	Welkom	7 Oproep in het Zuiden 8 Welkom 10 Reis van Betekenis	2002 uitstapje
2	Santiago de Compostella	13 Onderweg in twee verhalen 14 Reis en terugblik - zeven etappes Camino van Arno Camino van Huberta 43 Sterrenweg	1999 - 2000 2.700 km 1.700 km uitstapje
3	Saint-Jean-Pied-de-Port	47 Herberg in Baskenland 48 Oproep 51 Vertrek 55 Oversteek Pyreneeën 64 Euskal Herria (Baskenland) 66 Op reis 82 Springlevend 85 Donativo 91 Heidenen en ketters 98 Pelgrim 102 Reisgenoten 110 Gast-vrijheid 115 Aankomst 121 Thuiskomst	2002 - 2014 3 stappen 12 stappen uitstapje uitstapje 29 stappen uitstapje uitstapje uitstapje uitstapje 4 stappen 12 stappen uitstapje 6 stappen 3 stappen
4	Jeruzalem	125 Weer op pad 126 Oproep 127 Vertrek 128 Op reis 129 Jeruzalemvaarders	2008 - 2012 6.160 km uitstapje

5	Le Chemin	139 Herberg in de Bourgogne 140 Oproep 145 Vertrek 148 Pelgrimsweg van Vézelay 160 Groene woestijn 162 Op reis 174 Erfenis 175 Handel en wandel 186 Vrijplaats 189 Ganzenbord 190 Pelgrim 196 Reisgenoten 206 Aankomst 208 Thuiskomst 210 Ontdek jezelf 211 Een lichttempel	2014 - nu 3 stappen 14 stappen uitstapje uitstapje 24 stappen uitstapje uitstapje uitstapje uitstapje 3 stappen 10 stappen 2 stappen 2 stappen uitstapje uitstapje
6	Tot ziens	215 Sporen in het water 216 Terugblik 218 ¡Buen Camino! 220 Pelgrimstochten en heilige plaatsen 222 Noten 223 Fotografie - Muziek 🎵 - Pelgrims 224 Colofon	nu bijlage

1

Welkom

Oproep in het Zuiden

Eind maart 2002. Het is een lange rit, van een aarzelend begin van de lente in het noorden, naar het volle, warme licht in het zuiden. We rijden naar Sevilla, om van daar de *Vía de la Plata* te lopen naar Santiago de Compostella. Onze eerste pelgrimstocht naar Santiago maakten we ieder voor zich: Arno in 1999 en Huberta in 2000. Nu gaan we samen. Arno heeft zijn baan opgezegd. Voor hem is deze reis een overgang naar iets nieuws.

In Tomares, vlakbij Sevilla, worden we hartelijk ontvangen door voorzitter Maria van de regionale pelgrimsvereniging. Onze auto mag zolang bij haar in de garage staan. Bij het uitstappen struikelen we bijna over een stapel dozen met routegidsen. In Nederland waren ze nergens te krijgen, want deze route is er nog nauwelijks bekend. En hier . . . we zijn nog niet gestart of de magie van de pelgrimsweg toont zich. “Jullie blijven toch slapen?”

Het is *Semana Santa* (Heilige Week). Sevilla is overvol. Uit alle wijken slingeren boetprocessies naar de kathedraal. Wat een intense ervaring. Op 1 april maken we ons los en lopen we de stad uit, naar het noorden. “Kun je onderweg eens goed nadenken”, zegt Huberta, “misschien wil je iets heel anders gaan doen.” “Ja, ja . . .”

Twee weken later is er dan toch ineens die ingeving: “Wat vind je, zullen we samen een pelgrimsherberg beginnen?” Sterretjes in zijn ogen. Het idee is geboren en zal ons niet meer loslaten. Vijftien maanden later openen we onze herberg in Saint-Jean-Pied-de-Port, aan de voet van de Pyreneeën.

2002

Welkom!

Welkom, waarde lezer. Welkom in dit boek. Wie je ook bent, we zijn blij met je komst. Was dit onze herberg, dan zitten we nu onder de lindeboom met een koud drankje of rond de houtkachel met een glas wijn. Graag horen we dan jouw verhaal. Waar kom je vandaan? Hoe was het vandaag? Waar ga je naar toe? Zo ontvingen wij al 33.000 pelgrims, uit de hele wereld. In dit boek draaien we de rollen om en zijn wij de vertellers. Wij nemen je graag mee in ons verhaal, dat begint op de *camino* (pelgrimsweg) naar Santiago en dat ons leidt naar twee herbergen, naar Rome en richting Jeruzalem. Een reis van ruim twintig jaar. Even voorstellen. Wij zijn Arno en Huberta. We kennen elkaar van Scouting. We waren jong, er was een weekend bij de Reeuwijkse plassen en van het één kwam het ander. Als we toen toch hadden geweten waar we nu zitten ...

Een boek?

Al snel zeggen pelgrims ons: "Schrijf toch een boek, jullie maken zoveel mee in de herberg." Maar we hebben onze handen dan meer dan vol. Later vragen we ons vooral af: wat voegt dat toe? Er zijn al zoveel boeken over de camino. Met ons jubileum in zicht beseffen we echter dat de meeste boeken zijn geschreven door pelgrims of door waarnemers, zoals journalisten of wetenschappers. Nauwelijks door herbergiers, zoals wij. Als herbergiers zijn wij waarnemer én deelnemer. Wij gaan de weg niet zelf, de weg komt bij ons langs. Samen met veel andere vrijwilligers dragen wij eraan bij dat pelgrims deze eeuwenoude weg ook nu kunnen gaan. Deze aparte positie en die twintig jaar, waarin de camino zich razendsnel ontwikkelde, maken ons verhaal uniek en dus toch het vertellen waard.

De camino: een wereld apart

Twintig jaar herberg ... Waar begin je zo'n verhaal? Wat vertel je wel of niet? En hoe? Onze hoofden zitten barstensvol met ervaringen, indrukken en stemmen. Sommige leken vergeten maar komen nu weer boven. Zoals van die journalist, we waren net een jaar bezig, die schreef: "Zij zijn niet van deze wereld." Dat raakte ons. Hadden we het roer omgegooid om als vrijwilliger een herberg te beginnen worden we zo weggezet?! Nu denken we: hij had gewoon gelijk. In zekere zin zijn we wereldvreemd: we wonen en werken immers in een wereld apart die camino heet en we voelen ons niet zelden vreemden in de 'gewone' wereld.

Die beide werelden – de buiten-gewone en de gewone – hebben ieder hun eigen betekenis. De één staat voor experiment en vernieuwing, de ander voor zekerheid en instandhouding. Vernieuwing vindt pas werkelijk plaats als deze een plek krijgt in de 'gewone' wereld. En andersom, heeft de 'gewone' wereld ideeën

van buiten nodig om levensvatbaar te blijven. Geen wonder dat het gewone zo nieuwsgierig is naar het buiten-gewone. Hoeveel verhalen gaan niet over reizen naar andere werelden? Ze laten je met andere ogen kijken naar het vertrouwde, helpen om te gaan met het onvoorziene en openen nieuwe denkrichtingen. Zo kiezen elk jaar tienduizenden mensen ervoor om tijdelijk een vrije ruimte te ervaren, door de camino te gaan. Zelf staan wij al 20 jaar met één been in elk van beide werelden. Het tekent ons leven.

Op reis in L'Esprit du Chemin

In dit boek vertellen wij over de buiten-gewone wereld van de camino. Wat maakt die weg zo bijzonder? Veel pelgrims zeggen: "Dat moet je zelf ervaren". Dat herkennen wij. Zelfs na twintig jaar blijft het lastig om de magie ervan, 'de geest van de weg', onder woorden te brengen. Terwijl die al snel de naam gaf aan onze herberg: *L'Esprit du Chemin*. Wonderlijk, waar die naam ineens vandaan kwam, in het Frans nog wel. Als in een flits voelden we dat dit het was: een herberg opzetten in die geest en zo bijdragen aan de bijzondere reis van onze gasten. Onze reis was begonnen. Want ook het herbergier-zijn is een pelgrimstocht, al maken we die ter plaatse. Of beter gezegd: op twee plaatsen, want halverwege zijn we verhuisd. Dat was één van de vele verrassingen die ons onderweg te wachten stond.

We nemen je mee op deze reis, afwisselend als pelgrim en als herbergier naar:

- Santiago de Compostella: onze eerste pelgrimstochten, in 1999 en 2000
- Saint-Jean-Pied-de-Port: onze herberg in Baskenland, van 2003 tot 2014
- Duitsland, Rome en Jeruzalem: onze pelgrimstochten van 2008 tot 2012
- Le Chemin: onze herberg in de Bourgogne, vanaf 2014.

Aan het eind kijken we nog één keer achterom: wat betekent het voor ons om twintig jaar te zwerven, wonen en werken langs de camino? Welke schat hebben wij daar gevonden?

We vertellen dit in 170 korte verhalen. Als voetstappen geven zij ritme aan onze tocht. De verhalen zijn per hoofdstuk gebundeld in zeven etappes, die het verloop van de reis verbeelden. Soms maken we een uitstapje, om verder in te gaan op een onderwerp. Zoals hierna op de leidraad van ons boek: de *Reis van Betekenis*.

De Sterrenweg

In de Middeleeuwen werd de pelgrimsweg naar Santiago gezien als een aardse weerspiegeling van de hemelse Melkweg. Alles was immers verbonden met alles. Op de camino hebben wij, als pelgrim en als herbergier, deze verbinding met anderen en het andere diep ervaren. Tegelijk zijn wij onze eigen weg gegaan. De buiten-gewone wereld van de camino nodigt uit om vrij én verbonden te zijn. In dit boek nemen we je graag mee op reis langs deze magische sterrenweg. Zullen we gaan? We wensen je veel leesplezier!

Reis van Betekenis

“Je wordt uitgedaagd om je vertrouwde omgeving achter je te laten en op pelgrimspad te gaan. Onderweg wachten je hindernissen en hulp. Ook wachten je ontmoetingen, met je zelf, met anderen en met het andere. Als je je bestemming hebt bereikt, is het tijd om terug naar huis te gaan. Daar kun je je ervaringen en inzichten delen met anderen. Daar sta je voor de uitdaging om die ‘schat’ een plek te geven in je ‘gewone’ leven en zo betekenis te geven aan je reis”.

Dit is de rode draad van ons verhaal *Reis van Betekenis*. Het is geïnspireerd door de talloze verhalen van onze gasten én door de grote reisverhalen en wijsheidstradities van over de ‘hele’ wereld¹.

Iedere pelgrim maakt zijn unieke reis en toch is er dus ook, ontdekten wij in de herberg, een rode draad die ervaringen kan verbinden. Logisch, eigenlijk. De pelgrimstocht is immers, wereldwijd, een oeroud symbool voor de reis door het leven. Voor veel mensen valt hun besluit om op pelgrimspad te gaan, samen met een bijzondere gebeurtenis of nieuwe fase in hun leven.

Zo ontstond het idee om *Reis van Betekenis* te schrijven: een pelgrimsreis in zeven etappes. Het verhaal kan pelgrims inspireren om met zichzelf en met anderen in gesprek te gaan. Overeenkomsten én verschillen met de reizen van anderen kunnen de eigen ervaringen en inzichten verdiepen.

In dit boek vertellen wij ons verhaal ook aan de hand van zeven etappes. Voor ons was het een goede leidraad, niet minder en niet meer. De werkelijkheid laat zich immers niet in een schema persen. De reis van het leven verloopt veel grilliger dan dat. Sterker nog: “Wandelaar, er is geen weg, de weg maak je al lopende” (*Caminante, no hay camino*; Antonio Machado²).

De zeven etappes in het kort

Elke etappe van de pelgrimsreis heeft een eigen symbool: zie het kaartje. De reis begint boven, bij het huisje op de heuvel (Oproep), gaat dan met de klok mee (Vertrek, etc.) en eindigt weer bij het huisje (Thuiskomst).

| Uitstapje

De blauwe stippellijn symboliseert de grens tussen het vertrouwde en de buiten-gewone wereld van de camino, tussen het gewone en het onbekende.

Hierna beschrijven we de zeven etappes elk heel kort.

Oproep

Veel pelgrims gaan op pad door een bijzondere gebeurtenis: het verlies van een geliefde of van werk, een ernstige ziekte, een nieuwe levensfase.

De oproep kan ook van binnenuit komen: je hebt belangrijke vragen of simpelweg behoefte aan tijd en ruimte voor bezinning. Een pelgrimstocht is een goede manier om (opnieuw) te ontdekken wie jij bent en wat voor jou echt van betekenis is.

Vertrek

Je neemt de uitdaging aan. Je laat het vertrouwde achter je en gaat het onbekende tegemoet. Reis licht, zonder verwachtingen. Sta open voor wie en wat op je pad komt. Ga in vertrouwen: “De weg maak je al lopende”.

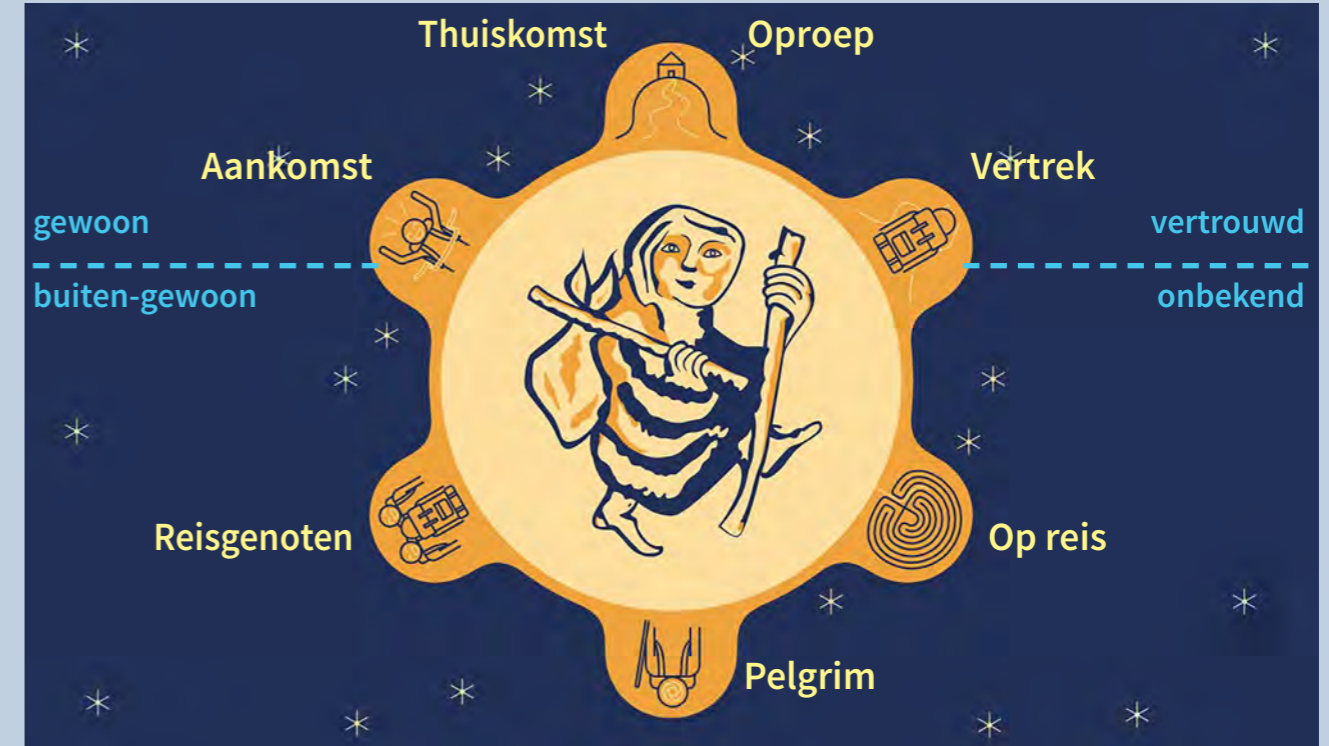
Op reis

Hoe goed je jouw reis ook hebt voorbereid, onderweg loopt het toch vaak anders. Logisch. Je plannen maak je immers thuis, in de ‘gewone’ wereld. Maar je reist in een buiten-gewone wereld. Kun je je plannen bijstellen als de omstandigheden daarom vragen?

Pelgrim

Onderweg zullen tegenslagen en onverwachte gebeurtenissen je dwingen om oude routines los te laten en nieuwe oplossingen te bedenken. Lastig, maar het is ook een kans om – heel praktisch – je kracht, creativiteit en wijsheid te gebruiken en te ontwikkelen. En ... daarop te leren vertrouwen.

Reisgenoten

Onderweg loeren niet alleen ‘gevaaren’. Prachtige cadeaus kunnen je onverwacht toevallen: bijzondere ontmoetingen, grote gastvrijheid, belangeloze hulp. Bij ontmoetingen hoort vaak: afscheid nemen, soms met pijn en moeite. Maar ... je wilde toch ook je eigen weg gaan?

Aankomst

Je komt aan op je pelgrimsbestemming. Zijn de vragen waarmee je op pad ging onderweg beantwoord? Ineens besef je dat het gedaan is met het inmiddels zo vertrouwde, eenvoudige leven onderweg. De reis lijkt ten einde, maar er is een nieuwe uitdaging: je ervaringen en inzichten naar huis brengen.

Thuiskomst

Wat maakte jouw reis betekenisvol? Welke ‘schat’ neem jij mee naar huis? Kun je deze thuis delen met anderen? En kun je jouw ‘schat’ een plek geven in jouw leven van alledag? In die zin kan je thuiskomst nog wel eens de moeilijkste etappe van je reis zijn. Gun jezelf de tijd.

Het complete verhaal *Reis van Betekenis* staat op onze website: espritduchemin.org. Je kunt het daar lezen of gratis downloaden.

Je vindt daar ook de met het verhaal verbonden *Inspiratiekaarten*. Deze kaarten, op zakformaat, zijn als een reisgenoot: iemand die je vragen stelt, inzicht biedt en soms uitdaagt een ander paadje in te slaan.

2

Santiago de Compostella

Onderweg in twee verhalen

Ruim twintig jaar geleden liepen wij onze eerste, grote pelgrimstocht: Arno in 1999, Huberta in 2000. Arno vertrok thuis, in Arnhem, en liep via Vézelay en Le Puy-en-Velay naar Santiago. Huberta begon haar reis naar Santiago in Le Puy. (Kaartje op p. 42.) Zonder het te weten liepen we allebei, min of meer, in het spoor van bisschop Godescalc van Le Puy, die ruim duizend jaar daarvoor als eerste bekende, niet-Spaanse pelgrim de lange reis naar Santiago maakte. Heen én terug. Volgens een bron werd hij niet alleen vergezeld door andere geestelijken, maar ook door soldaten, jongleurs en troubadours. Godescalc wordt gezien als de wegbereider voor pelgrims uit Frankrijk (en verder). Ruim een eeuw later ontstaat de uitdrukking *Iter Francorum*: weg van de Fransen. Zo heet de hoofdroute vanaf de Pyreneeën door Spanje nog steeds: *Camino Francés*.

Zó beladen waren onze pelgrimstochten niet. We keken er enorm naar uit, maar we hadden er geen flauw benul van dat die onze levens op hun kop zouden zetten. En dat is precies wat daarna gebeurde. Niet van het ene moment op het andere, maar toch. Daarom nemen we je in dit hoofdstuk mee terug naar onze camino's. We vertellen ieder ons eigen verhaal, via de zeven etappes van de *Reis van Betekenis*. Onze ervaringen werken nog steeds door. Daarom schrijven we ook een terugblik. Die vind je steeds op de rechterpagina, tegenover het verhaal over de reis.

Aan het eind van het hoofdstuk maken we nog een uitstapje naar de boeiende geschiedenis van deze magische pelgrimsroute: *de Sterrenweg*.

1999 - 2000

Oproep

Arno | Reis

Wakker worden

In films gaat er vaak een wekker af, of een sirene of een telefoon, om de hoofdpersoon te wakken uit haar of zijn leven van alledag en op te roepen voor een nieuw avontuur.

Mijn wekker rinkelde al heel lang. Eerst zachtjes, later steeds harder. Hallo, wakker worden! Hoe lang wil je hiermee doorgaan? Met werkweken van zestig tot zeventig uur, project na project?

Ik werk sinds 1983 bij de overheid. Toen was het een bewuste keus voor de publieke zaak. Nu knaagt de twijfel aan het nut van mijn werk sterker en sterker. Ik kan steeds vaker achter de schermen van de politiek kijken en dat maakt me vooral cynisch. Want politiek lijkt mij al te vaak te gaan om macht, baantjes, subsidies of contracten.

Cynisme moet je niet willen. Het is negatieve energie. Als ik het verzoek krijg om wéér een project te doen, zeg ik daarom: “Ja, op voorwaarde van een sabbatsverlof na afloop.” Ik wil er langere tijd tussenuit, om eens goed na te denken over mijn toekomst. Ik heb mijn wekker gehoord en besluit om op te staan.

Al zo'n tien jaar vóór ik bij de overheid begon had ik over de pelgrimstocht naar Santiago de Compostella gehoord. Het verhaal was me al die tijd blijven intrigeren. Ik wist dat, als ik ooit die weg zou gaan, dat van huis uit zou zijn en dat ik de reis in één keer wilde maken. Nu doet zich de kans voor en die grijp ik met beide handen: ik ga!

Maar er is meer, ontdek ik later. Sint Jacobus (Santiago) was in de Middeleeuwen heel populair. Dat leidde tot familienamen als Jacobs en Jakobi. Een veel voorkomende koosnaam van Jacobus was: Coppin, ook gespeld als Coppe of Coppin. Dat leidde tot familienamen als Coppyn, Koppens en ... Cuppen. Hoezo, mijn eigen keus maken?

Arno | Terugblik

Tegen de stroom

Ik ben ambtenaar geworden op een moment dat de overheid flink bureaucratistisch en bevoogdend bleek om te gaan met haar taken. Dat was voor mij een eerste schok: zó kon het toch niet zijn bedoeld? Gelukkig hing er verandering in de lucht. De roep om meer daadkracht en openheid werd steeds luider. Dat was ook nodig. De combinatie van een haperende economie, hoge werkloosheid en een logge verzorgingsstaat bleek ondraagbaar.

Des te groter was voor mij de tweede schok: het besef dat er ondanks alle voornemens weinig in beweging kwam. In feite was er nauwelijks politieke aandacht voor het verbeteren van de overheid. Des te meer aandacht was er voor het overhevelen van zoveel mogelijk publieke taken naar 'de markt'. Die zou alle problemen oplossen.

Nu, zo'n veertig jaar nadat ik mijn ambtsbelofte heb afgelegd, lijkt het tij opnieuw te keren. Het marktdenken heeft veel in beweging gebracht, maar is doorgeslagen: het middel is een doel op zich geworden. Steeds meer onderzoeken laten zien hoe het zover kon komen. En zo is, eindelijk, bij mij het muntje gevallen. Wat ik in wezen al die jaren als ambtenaar deed, was zwemmen tegen de stroom van de tijd in. Dat was goed voor mijn conditie, ik heb er veel van geleerd. Maar op den duur trok het besef dat mijn persoonlijke missie niet kón lukken, mijn kop bijna onder water. Bijna, want gelukkig heb ik – laat, maar toch – geluisterd naar mijn oproep. Hoe bijzonder is het, dat ik dat moment vrijwel meteen kon verbinden met de droom die al zo lang sluimerde, om te voet naar Santiago te gaan. Ik zou daarmee niet hoeven te wachten tot mijn pensioen. Die weg lag nu ineens voor mij open.